

leymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2985, Hâlet Efendi, nr. 429, Şehid Ali Paşa, nr. 1612; Râgıb Paşa Ktp., nr. 757, 813) esere dair birer hâşiye kaleme almışlardır. Hayâlî tarafından *Şerhu'l-Makâşid*'in beşinci "maksad"ına bir hâşiye yazılmış (*Hâşiye 'ala Şerhi'l-Makâşid*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2829, vr. 9-29; Fâtih, nr. 2984/1; Râgıb Paşa Ktp., nr. 796), onun bu çalışması için Kul Ahmed b. Muhammed Hızır tekrar bir hâşiye kaleme almıştır (Râgıb Paşa Ktp., nr. 1456; Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp., nr. 91/2; Edirne Selimiye Ktp., nr. 975, 976; Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 4263; Şarkıkaraağaç Ktp., nr. 12). Hatibzâde Muhyiddin Efendi'nin *Şerhu'l-Makâşid*'in hüsün ve kubuh bahsine yaptığı hâşiye -Teftâzânî'nin çok zor olan bu konuyu "Mağlaţatü' cezri'l-eşam" diye isimlendirdiğini beyan etmesi sebebiyle (IV, 287) olsa gerektir- Süleymaniye Kütüphanesi'nde *el-Cezrû'l-eşam* (Lâleli, nr. 2200), Murad Molla Kütüphanesi'nde (nr. 706) *Hâşiye 'ale'l-hüsün ve'l-kubh* adıyla kayıtlıdır. Öte yandan Muhammed b. Muhammed ed-Delcî *el-Makâşid*'in metnini *Mağâşidü'l-Makâşid* adıyla özetlemiştir (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3116). Kâtib Çelebi, Ali el-Kârî ve Hızır Şah el-Menteşevî'nin de esere birer hâşiye yazdıklarını ve eserin bazı kimse-ler tarafından manzum hale getirildiğini belirtmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1780-1781).

BİBLİYOGRAFYA :

Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 110, 155; IV, 287; Taşköprizâde, *Meuzûâtü'l-ulûm*, I, 632; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1780-1781; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VIII, 547-548; Serkis, *Mu'cem*, I, 637-638; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 301-304; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XII, 228-229; W. Madelung, "al-Taftâzânî", *EI*² (İng.), X, 88-89; İlyas Üzümlü, "Hatibzâde Muhyiddin Efendi", *DİA*, XVI, 464; Adil Bebek, "Hayâlî", a.e., XVII, 5; İlyas Çelebi, "Hüsamzâde Mustafa Efendi", a.e., XVIII, 517.

MUSTAFA SİNANOĞLU

MAKÂSİDÜ'L-EDVÂR

(مقاصد الأدوار)

Mahmûd Çelebi'nin

(XVI. yüzyıl)

mûsiki nazariyatına dair eseri.

Mahmud Çelebi Abdülkâdir-i Merâgî'nin torunu olup babasının adı Abdülâzîz'dir. Onun Merâgî'nin kitaplarından büyük ölçüde faydalandığı anlaşılmaktadır. Farsça kaleme aldığı eserini Osmanlı Hükümdarı II. Bayezid'e (1481-1512) ithaf etmiştir. Bir mukaddime ile sekiz bölüm-

den (fasıl) meydana gelen eserin giriş bölümünde mûsiki ilmi hakkında kısa bilgi verildikten sonra sâz-ı çînî ve ûd-i kâmil adlı mûsiki aletleri üzerinde durulmaktadır. Güzel sesin nitelikleriyle ilgili hadislerin konu edildiği mukaddimeyi savt, nağme, buut ve cem'in tarifi, mûsiki kelimesinin anlam ve konusunun incelendiği birinci bölüm takip eder. İkinci bölümde mûsiki aletlerinden nağme ve savtın elde edilmesinin nitelikleri, seslerin tizlik ve pestlik sebepleri anlatılır. Üçüncü bölüm telli mûsiki aletlerinin kol kısmında seslerin çıkarılması için parmakla basılan belli noktaların (destân) taksim edilmesine, sesler arasındaki incelik ve kalınlık farkını gösteren buutların oranlarına ve sesler arasındaki uyumsuzluğun sebeplerine tahsis edilmiştir. Dördüncü bölümde buutların birbirine eklenmesi, ayrılması ve taksimi, dörtlü ve beşli cinslerin birleştirilmesi ele alınır. Beşinci ve altıncı bölümlerde buutların birbirine eklenmesi yoluyla devirlerin tertibi, meşhur devirler (on iki makam), altı âvâze, yirmi dört şube ve bu şubelerin telli saz perdelerinden meydana getirilme yolları, edvâr nağmelerinin birleştirilmesi, ayrılması ve aralarındaki münasebetleri üzerinde durulur. Eser, şedler konusunun işlendiği yedinci bölüm ve ikâ' bilgilerinin yer aldığı sekizinci bölümden sonra sâz-ı kâsât-ı çînînin ayrıntılı bir planı ile sona erer.

Bazı kütüphane kayıtlarında yanlış olarak *Risâle der Mûsiki, Muhtaşar fi 'il-mi'l-mûsiki* gibi başlıklarla geçen eserin dördü Türkiye kütüphanelerinde (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3649, 3650; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2413 [aynı numara da kayıtlı iki eserden diğeri Safiyyüddin el-Urmevî'nin *Kitâbü'l-Edvâr* ıdır; bu nüshada eserin Kanûnî Sultan Süleyman'a ithaf edildiğine dair kayıt dikkat çekicidir]; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, nr. K 4), ikisi de yurt dışında (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Fünûn-ı Cemîle-i Fârisiyye, nr. 2; Medine Ârif Hikmet Ktp., nr. 22) olmak üzere altı nüshası tesbit edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmûd b. Abdülâzîz, *Mağâşidü'l-edvâr*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3649, 3650; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2413; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, nr. K. 4; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbâyçân*, Tahrân 1314 hş., s. 245; Nasrullah Mübeşşir et-Tirâzî, *Fihristü'l-Mahtûţâtü'l-Fârisiyye*, Kahire 1967, s. 136-137; Münzevî, *Fihrist*, V, 3906-3907; Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul 1986, s. 47; M. Takî Dânişpejûh, "Şad u sî ve end Eşer-i Fârisî der-Mûsiki -2", *Hüner u Merdûm*, sy. 95, Tahrân 1349 hş., s. 47.

NURİ ÖZCAN

MAKÂSİDÜ'L-ELHÂN

(مقاصد الألحان)

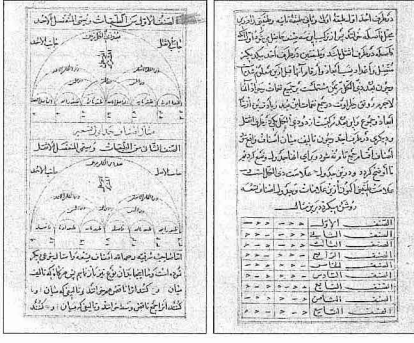
Abdülkâdir-i Merâgî'nin

(ö. 838/1435)

mûsiki nazariyatına dair eseri.

Türk mûsiki nazariyatçısı Abdülkâdir-i Merâgî'nin Farsça kaleme aldığı mûsikiyile ilgili altı eserinden biridir. Merâgî'nin gittikçe olgunlaşarak birbirini tamamlayan bu eserleri arasında *Câmî'u'l-elhân* ve *Mağâşidü'l-elhân* en meşhurları olup *Mağâşidü'l-elhân* diğerlerinin özeti niteliğindedir. Müellif eserini 1418 yılında Timurlu Devleti'nin başşehri Herat'ta yazmış, aynı yıl Sultan Şâhruh Mirza ve oğlu Gıyâseddin Baysungur Mirza'ya, 1423'te (veya 1421) Osmanlı Hükümdarı II. Murad'a ithaf etmiştir. Kitabın Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin oğlunun eğitimi için yazıldığı söylenmektedir.

Eser bir mukaddime ile on iki bölüm (bab) ve bir hâtimedden meydana gelmektedir. Hz. Muhammed'in güzel ses üzerine söylediği rivayet edilen hadislerinin yer aldığı mukaddime bölümünü mûsiki, savt ve nağmenin tarifleriyle cem', savt ve iki ses arasındaki tizlik ve pestlik farkının (buud) nitelikleri; mûsiki ilminin ilk ortaya çıkışı, tizlik ve pestliğin sebeplerinin incelendiği birinci bölüm takip eder. İkinci bölümde, telli müzik aletlerinin kol kısmında seslerin çıkarılması için parmakla basılan belli noktaların (destan) taksimi; buudların oranları, birbiriyle birleştirilmesi ve birbirinden ayrılması, sayıları, tasnifi; sesler arasındaki uyumsuzluğun sebepleri, üçüncü bölümde dörtlü ve beşli buudların çeşitleri ve bunların birbiriyle birleştirilmesi yoluyla devirlerin elde edilme konuları işlenir. Dördüncü bölümde meşhur devirler (on iki makam) ve bu devirlerin tabakalarının işaretleriyle telli çalgılarda akort biçimleri açıklanır. Altı âvâze ve onların telli sazlarda elde edilmesi, bu konuda Kutbüddîn-i Şirâzî'nin Safiyyüddin el-Urmevî'ye itirazları ve bu görüşlere Abdülkâdir-i Merâgî'nin cevapları, yirmi dört şube ve bu şubelerin telli saz perdelerinden elde edilme usulleri, buudların birbirine benzerliği; makam, âvâze ve şubelerin birbiriyle ilgililerinin izah edildiği beş, altı ve yedinci bölümlerden sonra sekiz ve dokuzuncu bölümlerde tarîka yapma yolları ve teller üzerinde terciler, iki oktav içerisinde dörtlü tabakalar, ikâ' devirleri, altı parmağın eski kullanım yolları ve tasnife başlangıç kaideleri ele alınır. Nağmelerin etkisi, amel formunun başlangıcı ve

Maḳāşidü'l-elhân'dan iki sayfa (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3656, vr. 71b-72a)

tasnif yapma yollarının ele alındığı onuncu bölümü, tellerde tercîât nakreleri sayılarını tesbit etme yolları ve alışılmamış akortlar gibi konuların anlatıldığı on birinci bölüm takip eder. On ikinci bölümde hânendelik eğitimi, birleşik ve ayrı terkipler, şedler ve mûsikide cem' konuları üzerinde durulur. Hâtimede ise mûsiki aletlerinin isimleri ve sınıflandırılması, mûsiki öğrenmeye yeni başlayanların uyması gereken meclis âdâbı konuları anlatıldıktan sonra eser bestekârlık üzerine kaleme alınmış şiirlerle sona erer.

Maḳāşidü'l-elhân'ın onu Türkiye dışındaki kütüphanelerde (bu nüshalar için bk. Münzevî, V, 3907-3908; Shiloah, s. 173; Bardakçı, s. 143), ikisi de Türkiye kütüphanelerinde (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3656; TSMK, Revan Köşkü, nr. 1726) olmak üzere on iki nüshası tesbit edilmiştir. Eser, Meşhed'deki Kütüphâne-i Rızâvî'de bulunan nüshalardan biri (nr. 539) esas alınarak geniş açıklamalarla birlikte Taki Bîniş tarafından iki defa yayımlanmıştır (Tahran 1344 hş./1966, 1977).

BİBLİYOGRAFYA :

Ethé, *Catalogue*, I, 1060-1064; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbâyçân*, Tahran 1314 hş., s. 261; B. R. D'erlanger, *La musique arabe*, Paris 1939, IV, 513; Abbas el-Azzâvî, *el-Mûsîka'l-'Arabiyye fî 'ahdi'l-Moğol ve t-Türkân*, Bağdad 1951, s. 59-60; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 108; Münzevî, *Fihrist*, V, 3907-3908; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 172-174; M. Kemal Özgür, "Hâce Abdülkâdir Marâğî'nin Manzum Bir Arzî-hâli", *Kemal Çığ'a Armağan*, İstanbul 1984, s. 133, 139; Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul 1986, s. 142-144; M. Taki Dânişpejûh, "Mûsikî-nâmehâ", *Hüner u Merdüm*, sy. 152, Tahran 1354 hş., s. 69; sy. 156 (1354 hş.), s. 59; Ehad Arpad, "Abdülkadir Merâğî", *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1974, I, 26; Öztuna, *BTMA*, I, 19.

NURİ ÖZCAN

MAKÂSİDÜ'L-FELÂSİFE

(مقاصد الفلاسفة)

Gazzâlî'nin

(ö. 505/1111)

Tehâfütü'l-felâsife adlı kitabına

mukaddime olarak yazdığı

felsefeye dair eseri

(bk. GAZZÂLÎ).

el-MAKÂSİDÜ'L-HASENE

(المقاصد الحسنة)

Şemseddin es-Seḥâvî'nin

(ö. 902/1497)

halk arasında meşhur olan
hadislere dair eseri.

Tam adı *el-Maḳāşidü'l-ḥasene fî beyâni keşîrin mine'l-eḥâdisi'l-müştehire (dâ'ire, câriye) 'ale'l-elsine*'dir. Sahih, zayıf, hatta mevzû olmakla beraber halk arasında yayılan hadislerin bir araya getirilerek değerlendirildiği en önemli kaynaklardan biri olup müellif eserini bazı âlimlerin isteği üzerine kaleme aldığını söylemektedir. Hadislerin alfabetik olarak düzenlendiği kitabın sonunda ayrıca on yedi başlık altında hadisler konularına göre topluca zikredilmiştir. Son hadis 1356 numarayı taşımakla birlikte bunlardan 191'i atıflardan ibarettir, on dört haber üzerinde ise herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Her rivayet "hadis" kelimesiyle başlamaktadır. Rivayetin baş tarafından kısa bir bölüm alınarak kaynakları zikredilmiş, hadis ve râvileri hakkında müellifin veya diğer âlimlerin yaptığı değerlendirmelere yer verilmiştir. Bir hadisin senedindeki yanlış bilgiler veya hadisler değerlendirilirken yapılan hatalar tashih edilmiş, eğer bir rivayet şöret bulduğu şekliyle değil de farklı bir metinle kaynaklarda yer almışsa bu durum belirtilmiştir. Hadislerin farklı rivayetleri zikredilerek bunların en sağlamı tercih edilmiş, bazı kaynaklarda senedsiz nakledilen rivayetler belirtilmiş, bir rivayetin tariklerini toplayan müstakil çalışmalar varsa bunların adları verilmiştir. Metin tenkidi yapılan rivayetin anlamı Kur'an âyetlerine veya mâna ve muhteva yönünden sağlam bir hadise uygunsa buna işaret edilmiş, incelenen haber hadis olmakla beraber anlamı doğru ise bu durum belirtilmiş, asılsız rivayetler reddedilmiştir (örnekler için bk. hadis, nr. 203, 280, 536, 645). Müellif gerektiğinde hadislerin doğru anlaşılması için kelimeleri açıklamış ve çeşitli yorumlar yapmış (nr. 102, 1347), bu maksatla âyetlerden, hadisler-

den, sahâbe kavline, âlimlerin ve sūfîlerin sözlerinden, şiirlerden, hatta hikâyelerden faydalanmış, bazan hadislerin sebeb-i vürûdunu da zikretmiştir.

el-Maḳāşidü'l-ḥasene'de 500 kadar kaynağa gönderme yapılmış, bunlardan en çok Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsaf* ve *el-Mu'cemü'l-kebir*'i ile Ebû Nuaym'in *Ḥilyetü'l-evliyâ*' adlı eserine atıfta bulunulmuştur. Başta Taberânî, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki ve Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî olmak üzere birçok hadis âliminden faydalanılmıştır. Seḥâvî hadis ilmindeki geniş bilgisini eserinde büyük bir maharetle kullanmış, ancak geniş ölçüde nakillere dayanan bu çalışmada incelediği hadislerin büyük çoğunluğunda görüş zikretmemiştir. Ciddi bir emek mahsulü olan eserin çeşitli kütüphanelerde elli adet yazma nüshasının bulunması (*el-Fihrisü's-şâmil: el-Ḥadis*, III, 1551-1552; ayrıca bk. Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 266, Şehid Ali Paşa, nr. 576; Konya Yûsuf Ağa Ktp., nr. 6929) onun büyük ilgi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Eser birçok âlim tarafından ihtisar edilmiştir. Bunlardan İbn Abdüsselâm el-Menûfî'nin *ed-Dürretü'l-lâmi'a fî beyâni keşîrin mine'l-eḥâdisi's-şâ'î'a* ve İbnü'd-Deyba'nın bazı hadisler ilâvesiyle yaptığı *Temyizü't-tayyib mine'l-ḥabîş mimmâ yedûru 'alâ elsineti'n-nâs mine'l-ḥadis* (Kahire 1324, 1347, 1353, 1382/1963; nşr. Muhammed Osman el-Huş, Kahire 1405/1985; Beyrut 1403/1983, 1405/1985) adlı çalışmalarıyla Muhammed Abdülbâki ez-Zürkânî'nin kitap üzerinde biri büyük, diğeri küçük (nşr. Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ, Riyad 1401/1981, 1416/1995) iki muhtasarı anılabilir. Zürkânî'nin büyük muhtasarı hakkında bilgi yoktur. Kitabın, Kâdîkudât Takıyyüddin tarafından *Tel-hişû'l-Maḳāşidü'l-ḥasene*, ayrıca adları bilinmeyen iki müellif tarafından *Tecridü'l-Maḳāşidü'l-ḥasene* ve *'ş-şevâhid ve Muḥtaşar mine'l-Maḳāşidü'l-ḥasene fî taḥrici eḥâdisi'd-dâ'ire 'ale'l-elsine* adlarıyla yapılan üç muhtasarından da söz edilmiştir (*el-Fihrisü's-şâmil*, III, 1552). Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İbrâhim el-Hâdî b. Vezîr, eser üzerinde *Taḥrîrü'l-Maḳāşidü'l-ḥasene fî taḥrici eḥâdisi'd-dâ'ire 'ale'l-elsine* adıyla bir çalışma yapmıştır (üç yazma nüshası için bk. *a.g.e.*, I, 331). *el-Maḳāşidü'l-ḥasene*, halk arasında şöret bulan hadislerle dair çalışmalardan Semhûdî'nin *el-Ğum-mâz 'ale'l-lümmâz*, Aclûnî'nin *Keşfü'l-*